

Рибак О.Ю.

КЛАСИФІКАЦІЯ СПОРТИВНО-ТЕХНІЧНИХ І ПРИКЛАДНИХ ВИДІВ СПОРТУ ЗА ХАРАКТЕРОМ ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Львівський державний університет фізичної культури

Анотація

Рибак О.Ю. Класифікація спортивно-технічних і прикладних видів спорту за характером змагальної діяльності.

Аналіз специфіки змагальної діяльності у спортивно-технічних і прикладних видах спорту дозволив розробити їх класифікацію та визначити основні напрямки вдосконалення навчально-тренувального процесу і перспективних наукових досліджень у цих видах.

Ключові слова: спортивно-технічні і прикладні види спорту, змагальна діяльність, класифікація, навчально-тренувальний процес, удосконалення, розробка.

Аннотация

Рыбак О.Ю. Классификация спортивно-технических и прикладных видов спорта по характеру соревновательной деятельности.

Анализ специфики соревновательной деятельности в спортивно-технических и прикладных видах спорта позволил разработать их классификацию и определить основные направления усовершенствования учебно-тренировочного процесса и перспективных научных исследований в этих видах.

Ключевые слова: спортивно-технические и прикладные виды спорта, соревновательная деятельность, классификация, учебно-тренировочный процесс, усовершенствование, разработка.

Abstract

Rybac O.Y. Classification of the sporting-applied and technical kinds of sport according to the characer of competitive activity.

The analysis of competitive activity specificity in the sporting-technical and applied kinds of sport allowed to develop their classification and define basic directions of improvement of training process and long-term scientific researches in these kinds.

Key words: sporting-technical and applied kinds of sport, competitive activity, classification, training process, improvement, development.

Актуальність. Упродовж років незалежності України спортивно-технічні і прикладні (СТП) види спорту завдяки своїй популярності серед молоді і дорослого населення, прикладному значенню і виховній функції бурхливо відроджуються. Про це свідчить висока зацікавленість спонсорів,

приплив у ці види спорту значних позабюджетних коштів, регулярне проведення Чемпіонатів України і їх міжнародний рівень, широкий інтерес до них засобів масової інформації.

Ріст популярності спортивно-технічних і прикладних видів спорту в Україні після здобуття незалежності – цілком закономірне явище в умовах інтенсивного науково-технічного прогресу і демократизації суспільства. Водночас процес його відродження супроводжувався руйнуванням старої системи його державної підтримки (в основному через ДТСААФ) і гострим дефіцитом техніки, запасних частин, приміщень, трас і – що найголовніше – відсутністю до цього часу їх об'єктивної класифікації, науково обґрунтованих науково-методичних рекомендацій стосовно процесу підготовки спортсменів і браком висококваліфікованих фахівців, які могли б на сучасному рівні, урахувавши високу спортивну конкуренцію у світі, різкий підвищення рівня підготовки і потужності двигунів та постійне зростання фізичних і психічних перевантажень, які діють на організм спортсменів, на належному рівні організувати справу і здійснювати навчально-тренувальний процес.

Тому обрана нами тема наукового дослідження є своєчасною і актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні найбільш вдалою теорією щодо визначення місця спортивно-технічних видів спорту в загальній системі фізичного виховання і спорту є система, запропонована у 1977 році професором Л.П. Матвєєвим [3], відповідно до якої їхньою суттю є дії з керування різними засобами пересування, де спортивний результат обумовлений зовнішніми рушійними силами і вмінням раціонально ними користуватися.

У більшості спортивно-технічних видів спорту (автомобільний, водно-моторний, вертолітний, літаковий, мотоциклетний спорт, картинг, мотобол та ін.) спортивний результат в основному визначається станом спортивної техніки й умінням спортсмена максимально реалізувати її можливості на змаганнях. Спортсмен і машина - це єдина система, від надійності і працездатності її окремих елементів та відповідності їхніх можливостей залежить кінцевий спортивний результат [6].

У всьому світі спортивно-технічні види спорту є одними з найпрестижніших і найбільш видовищних, але й найбільш капіталомістких, і у цьому сенсі Україна не є виключенням.

Спортивно-технічні і прикладні види спорту привчають юних спортсменів до технічної культури, завдяки якій згодом спортивне захоплення може перерости в професію, прищеплюють любов до тварин, гуманність. Це виділяє їх серед інших видів спорту, адже це технічна творчість, прелюдія майбутньої професії [1].

Діяльність спортсменів у цих видах спорту відбувається у складному середовищі, яке утворюють три системотворчі фактори – спортсмен, засіб пересування і середовище (траса змагання). Оптимізація взаємодії ланок у

такій системі вже давно є предметом зацікавлення дослідників у нашій країні та за кордоном.

Найвищий спортивний результат у спортивно-технічних видах спорту приносить лише максимально можлива, але безпечна швидкість руху, яка визначається потужністю двигуна й особливостями траси змагання [5].

Якщо в переважній більшості традиційних видів спорту весь процес підготовки спортсменів спрямований на максималізацію психічних і фізичних можливостей людини, то у перелічених вище видах спорту він спрямований передусім на оптимізацію керувальних дій спортсмена в кожній ситуації.

Зіставляючи вагомість суб'єктивного та об'єктивного факторів у цілісній системі “спортсмен – машина – середовище”, слід, безперечно, надати перевагу першому. Тому, незважаючи на принципові відмінності і специфіку спортивно-технічних видів спорту порівняно з іншими видами, принципові положення теорії і методики спортивного тренування повинні тут застосовуватися, оскільки спортивний результат в основному визначається комплексом знань, умінь і навичок спортсмена [6].

Проте публікації, присвячені іншим СТП видам спорту, окрім моторних, практично відсутні, жодна публікація не торкається їх класифікації за специфікою змагальної діяльності у кожному з них.

Найбільш відповідним за структурою і змістом сьогодні видається двотомний підручник з автомобільного спорту Е.Г.Сінгурінді “Автомобильный спорт” (1982) [6, 7]. Він охоплює не лише питання історії автомобільного спорту, основ організації і проведення змагань, класифікації і технічних вимог та методики підготовки автомобілів до змагань, а й основи теорії і методики в автомобільному спорті: досить детально висвітлюються як техніка спортивного керування автомобілем у різних умовах і тактика спортивної боротьби у різних дисциплінах автомобільного спорту, так і особливості відбору в автоспорті, різні розділи підготовки спортсменів, основи штурманської роботи, а також контроль за тренувальною і змагальною діяльністю, питання харчування автогонщиків. У підручнику наводяться типові навчально-тренувальні програми підготовки спортсменів різної кваліфікації на різних етапах підготовки. Окремий розділ стосується перспектив науково-дослідницької роботи в автомобільному спорті.

До недоліків підручника Е.Сінгурінді, безперечно, належить його явна застарілість, оскільки протягом останніх двадцяти п'яти років значно зросли як технічні можливості спортивних автомобілів, так і психічні та фізичні перевантаження, а також структура автомобільного спорту, спортивна і технічна класифікація, правила змагань тощо. Автор не враховує тренувальних і змагальних перевантажень організму автогонщика, у підручнику відсутня інформація про позатренувальні засоби підготовки, про підготовку спортсмена як цілісну систему та ін.

Усі підручники і посібники Е.Циганкова, підсумовані у підручнику “Высшая школа водительского мастерства: Учебник для студентов вузов” (2002), [8], в основному торкаються питань керування автомобілем у

критичних ситуаціях та контраварійного навчання і не розкривають інших сторін підготовки спортсменів в автомобільному спорті.

У роботах О.Ю.Рибак головною темою є система безпеки змагань. Власне з цієї точки зору розглядаються питання психофізіологічних обстежень автогонщиків для відбору і контролю, змагальні перевантаження організму автогонщиків, шляхи і засоби збереження та відновлення їхнього здоров'я, удосконалення інформаційної взаємодії в ралійних екіпажах тощо [4 та ін.]. Проте окремі публікації автора до цього часу не пов'язані між собою єдиною системою підготовки як спортсменів, так і тренерів, фахівців, суддів та організаторів для автомобільного спорту.

Книга О.А.Богданова та Е.С.Циганкова “Основы мастерства: Азбука начинающего автоспортсмена” (1986) [2], яка вийшла окремою брошурою, завдяки простоті викладу і своїй унікальності стала настільки популярною серед спортсменів СРСР та інших країн, що у 1989 р. була перекладена польською (О.А. Bogdanow, E.S. Cygankow. Sportowa jazda samochodem), а у 1996-му увійшла окремою частиною у книгу О.Богданова “Трамплин – полет: из записок автогонщика”. Її основні розділи – правильна посадка водія, робота з органами керування і теорія керування спортивним автомобілем на прямій і в повороті. Недолік цього посібника – орієнтація на досвід керування спортивними автомобілями 70-х років (ВАЗи класичної компоновки, “Москвичі” і “Волги”) та відсутність інших, окрім керування автомобілем, розділів підготовки автогонщиків.

Тому **метою нашої роботи** обрано розробку об'єктивної класифікації СТП видів спорту за характером змагальної діяльності і визначення основних напрямків удосконалення навчально-тренувального процесу та перспективних наукових досліджень у цих видах.

Методика. Основні методи дослідження – теоретичний аналіз і узагальнення спеціальної науково-методичної і популярної літератури, навчально-тренувальних програм, звітів і протоколів змагань, а також педагогічне спостереження змагальної діяльності, опитування фахівців, методи математичної статистики.

Матеріали досліджень. До спортивно-технічних і прикладних (СТП) видів спорту (усього – 24 види) ЕСКУ (Єдина спортивна класифікація України) [9] відносить такі (див. табл. 1):

Аналіз специфіки змагальної діяльності (ЗД) у різних СТП видах спорту (див. табл. 1), яка визначає зміст і форми підготовки спортсменів, дозволив умовно розбити їх на п'ять груп за спільними ознаками (див. рис. 1), а саме:

1. Види спорту, де специфічну основу ЗД складають керувальні дії наземними засобами пересування, а спортивний результат обумовлений зовнішніми рушійними силами і вмінням їх використовувати: **автомобільний і мотоциклетний спорт, картинг і мотобол.**

2. Види спорту, де специфічну основу ЗД складають керувальні дії літальними і плавальними засобами пересування, а спортивний результат обумовлений зовнішніми рушійними силами або без них та умілою

взаємодією з повітряним та водним середовищем і вмінням їх використовувати: **вертолітний, літаковий, дельтапланерний, парашутний, парашутний, планерний, повітроплавальний, водно-моторний спорт та спорт надлегких літальних апаратів.**

Таблиця 1

СТП види спорту та деякі специфічні особливості змагальної діяльності у них

Вид спортивно-технічного або прикладного спорту	Наявність вікових категорій	Перед-бачений окремий жіночий залік	Наявність об'єктивних показників
Авіамоделльний спорт	-	-	-
Автомобільний спорт	-	-	-
Автомодельний спорт	X	-	X
Багатоборство тілоохоронців	-	Тільки чоловіки	-
Вертолітний спорт	-	-	-
Військово-спорт. багатоборства	-	Тільки чоловіки	X
Водно-моторний спорт	-	-	X
Голубиний спорт	-	-	-
Дельтапланерний спорт	-	-	-
Картинг	X	-	-
Літаковий спорт	-	-	-
Морські багатоборства	X	X	X
Мотобол	X	-	-
Мотоциклетний спорт	X	-	-
Парапланерний спорт	-	X	-
Парашутний спорт	-	X	X
Планерний спорт	-	X	X
Повітроплавальний спорт	-	-	-
Пожежно-прикладний спорт	-	Тільки чоловіки	X
Радіоспорт	X	X	X
Ракетомодельний спорт	-	-	-
Спорт із собаками	X	-	-
Спорт надлегких літальн. апар.	-	-	-
Судномодельний спорт	-	-	X

3. Види спорту, де спортивний результат визначається виглядом та поведінкою моделей реальних засобів пересування, у т.ч. радіокерованих моделей: **авіамоделльний, автомоделльний, ракетомодельний і судномодельний спорт.**

4. Види спорту, де спортивний результат показують відповідно віддресировані тварини і птахи: **спорт із собаками і голубиний спорт.**

5. Види спорту, які за специфікою змагальної діяльності і спортивної підготовки подібні до таких олімпійських та неолімпійських видів спорту, як стрільба, одноборства, веслування, плавання, легка атлетика, сучасне п'ятиборство, спортивне орієнтування, лижний спорт та ін.: **багатоборство тілоохоронців, військово-спортивні багатоборства, морські багатоборства, пожежно-прикладний і радіоспорт (спортивна радіопеленгація).**

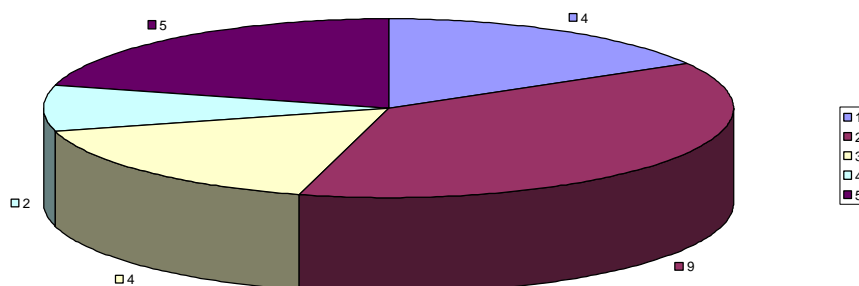

Рис. 1. Розподіл спортивно-технічних і прикладних видів спорту на групи за спільними ознаками змагальної діяльності:

1 – основу складають керувальні дії наземними засобами пересування; 2 – основу складають керувальні дії плавальними і літальними засобами пересування; 3 – спортивний результат визначається виглядом та поведінкою моделей; 4 – спортивний результат показують відповідно віддресировані тварини і птахи; 5 – за специфікою ЗД подібні до таких олімпійських та неолімпійських видів спорту, як стрільба, одноборства, веслування, плавання, легка атлетика, сучасне п'ятиборство, спортивне орієнтування, лижний спорт та ін.

Деякі СТП види спорту мають специфічні особливості. Наприклад, особливість парашутного спорту – включення у програму стрільби, плавання і л/а кросу; багатоборства тілоохоронців – подолання смуги перешкод на автомобілі; військово-спортивних багатоборств – багатоборство кінологів, парашутний спорт та аеромобільне багатоборство.

Дев'ять СТП видів спорту передбачають виконання розрядних нормативів за конкретними кваліфікаційними вимогами (максимальна швидкість руху моделі, час проходження дистанції, дальність польоту спортивних приладів у метрах для метань, очковий результат у стрільбі, кількість разів у підтягуванні тощо), у т.ч. і за встановлення рекорду; у парапланерному спорті III розряд присвоюється особам, які успішно пройшли підготовку за програмою “Курсу навчально-льотної підготовки”, а ЄСКУ з радіоспорту передбачає окремий залік для неповносправних осіб.

В усіх без винятку СТП видах спорту класифікаційний результат залежить від рангу змагань (Чемпіонати і Кубки світу, Європи, України, областей тощо та їх етапи, включені в офіційні календарі), мінімальної

кількості команд, учасників чи спортсменів певної кваліфікації, які беруть участь у змаганнях (чи у певній групі або класі), а для більшості з них встановлені класифікаційні нормативи.

Залік в окремих вікових групах передбачений лише у семи СТП видах спорту, що становить 29,2%, а у решті 17 спортсмени усіх вікових груп беруть участь у змаганнях у спільному заліку (у деяких небезпечних видах спорту участь у змаганнях дозволяється лише повнолітнім особам).

Важливою особливістю СТП видів спорту є умови участі жінок (див. табл. 1 і рис. 2): лише у трьох видах спорту (12,5%) участь у змаганнях беруть лише чоловіки, у п'яти (20,8%) передбачений окремий жіночий залік, а в інших шістнадцяти (66,7%) жінки змагаються разом з чоловіками.

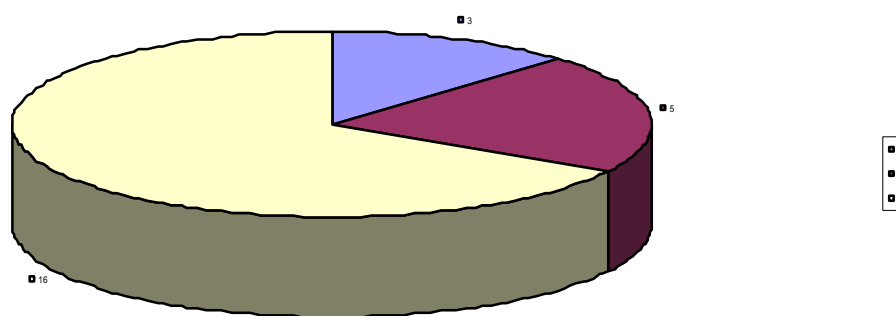

Рис. 2. Участь жінок у спортивно-технічних і прикладних видах спорту:
 1 – СТП види спорту, де участь беруть лише чоловіки; 2 – СТП види спорту, де передбачений окремий жіночий залік; 3 – СТП види спорту, де жінки і чоловіки беруть участь у спільному заліку

Дискусія. З об'єктивних причин нам не вдалося одержати достовірних даних стосовно кількості осіб, які активно займаються окремими СТП видами спорту. Однак на підставі якісного аналізу специфіки їх окремих груп, а також публікацій в засобах масової інформації та офіційних протоколів змагань, включених у календар Мінсім'ямолодьспорту, можна стверджувати, що видами спорту, які ми віднесли до другої групи (їх є 9, тобто аж 37,5% з-поміж усіх СТП видів спорту – найбільша, порівняно з іншими, група), де специфічну основу складають керувальні дії літальними і плавальними засобами пересування, (вертолітний, літаковий, дельтапланерний, парапланерний, парашутний, планерний, повітроплавальний, водно-моторний спорт та спорт надлегких літальних апаратів), у зв'язку з їхньою надзвичайною капіталоємністю і підвищеним ризиком займається порівняно невелика група осіб. Це члени та резерв офіційних збірних команд країни, а також певне коло аматорів з високим рівнем достатку, які вкладають у ці небезпечні види спорту значні кошти, шукаючи для себе під час занять гострих відчуттів, і рідко коли самі досягають вершин спортивної майстерності. Тому доступ до цих видів спорту талановитій молоді середнього достатку та їхня виховна і прикладна

роль видаються сумнівними, і сьогодні розпочинати серйозні наукові дослідження у цьому напрямку недоцільно.

Специфіка СТП видів спорту третьої і четвертої груп (авіамоделльний, автомоделльний, ракетномодельний і судномодельний спорт, спорт із собаками і голубиний спорт, а також більшість видів радіоспорту) не передбачає екстремального рівня прояву рухових та психічних можливостей людини, а методика підготовки спортсменів істотно відрізняється від методики підготовки в олімпійських і неолімпійських видах спорту та має переважно теоретичний характер, скерований на засвоєння складних теоретичних знань, умінь і технічних навичок.

П'ята група об'єднує ті СТП видів спорту (багатоборство тілоохоронців, військово-спортивні багатоборства, морські багатоборства, пожежно-прикладний і радіоспорт (спортивна радіопеленгація), які за специфікою змагальної діяльності і спортивної підготовки подібні до таких олімпійських та неолімпійських видів спорту, як стрільба, одноборства, веслування, плавання, легка атлетика, сучасне п'ятиборство, спортивне орієнтування, лижний спорт та ін., і передбачає використання апробованих у цих видах методик підготовки. А окремі випробування на автомобілях – це прерогатива підготовки у тих СТП видах спорту, які ми віднесли до першої групи.

В автомобільному спорті, у мотоспорті, у картингу і в мотоболі специфічну основу складають керувальні дії засобами пересування, а спортивний результат обумовлений зовнішніми рушійними силами і вмінням їх використовувати.

Змагальна діяльність спортсменів у цих видах спорту відбувається у складному середовищі, яке утворюють три системотворчі фактори – спортсмен, автомобіль або мотоцикл і траса змагання. Оптимізація взаємодії ланок у такій системі є основним завданням наукових досліджень. Найвищий спортивний результат приносить лише **максимально можлива, але безпечна швидкість** руху, яка визначається потужністю двигуна і особливостями траси змагання.

Якщо в переважній більшості традиційних видів спорту весь процес підготовки спортсменів спрямований на максималізацію психічних і фізичних можливостей людини, то у перелічених вище СТП видах спорту він спрямований передусім на оптимізацію керувальних дій спортсмена в кожній ситуації.

Процес керування засобом пересування здійснюється опосередковано через органи керування, часто аналогового характеру. Відповідно, зворотні сигнали, які надходять від органів керування в кору головного мозку, у сотні разів менші від результуючого ефекту руху системи. Тому змагальна діяльність в екстремальних умовах автомобільних чи мотоциклетних перегонів вимагає від гонщика інтенсивної надвідповідальної аналізуючої і синтезуючої діяльності головного мозку, що пов'язане з особливими навантаженнями на психіку. Таким чином, визначальним фактором у підсистемі “спортсмен – машина” є суб'єктивний фактор.

Зіставляючи вагомість суб'єктивного та об'єктивного факторів у цілісній системі “спортсмен – машина – середовище”, слід, безперечно, надати перевагу першому. Тому, незважаючи на принципові відмінності і специфіку перелічених вище СТП видів спорту, віднесених до першої групи, порівняно з іншими видами, принципові положення теорії і методики спортивного тренування повинні тут застосовуватися, оскільки спортивний результат в основному визначається комплексом знань, умінь і навичок спортсмена.

Висновки

1. Розроблена нами класифікація СТП видів спорту за характером змагальної діяльності у них дозволила виявити специфічні особливості і напрямки підготовки спортсменів у різних групах. Найбільш актуальним і перспективним на сьогодні видається науково-методичне забезпечення спортивної підготовки у моторних видах спорту, що належать до першої групи. І хоча у них процес підготовки спрямований на оптимізацію керувальних дій людини в кожній ситуації, що вимагає інтенсивної і надвідповідальної аналізуювальної і синтезуювальної діяльності головного мозку, пов'язаної з особливим навантаженням на психіку, тут обов'язково повинні застосовуватися принципові положення теорії і методики спортивного тренування, оскільки спортивний результат в основному визначається комплексом знань, умінь і навичок.

2. Враховуючи вищевикладене, а також істотну виховну роль юнацьких і масових видів автотранспорту, їх доступність і велику кількість осіб, що активно займаються і бажають займатися ними, розробка і наукове обґрунтування програмно-нормативних та теоретико-методичних засад автотранспорту є надзвичайно актуальною і важливою.

При цьому обов'язково необхідно врахувати специфічні особливості тренування юних спортсменів та жінок, які беруть участь у змаганнях з цих видів спорту разом з чоловіками.

3. Аналіз наявного науково-методичного забезпечення СТП видів спорту за останні 50 років показав, що основним і найбільш перспективним напрямком подальших наукових досліджень є розробка структурованої концептуальної моделі системи підготовки спортсменів – представників моторних видів спорту різних вікових груп і статі, враховуючи конструкцію і технічні можливості сучасної автотехніки, психічні і фізичні тренувальні і змагальні перевантаження, які діють на організм спортсменів, необхідність підвищення активної і пасивної безпеки змагань і тренувань, а також профілактики травматизму й реабілітації шляхом широкого застосування позатренувальних засобів з метою підвищення активної і пасивної безпеки змагань. Результати цих досліджень необхідно якнайшвидше опублікувати державною мовою як окремі навчально-методичні посібники та практичні рекомендації для тренерів-практиків за окремими розділами підготовки, а також об'єднані в комплексні підручники з видів спорту, які включатимуть усі розділи системи підготовки

спортсменів, нормативно-правові основи моторних видів спорту, методику підготовки суддів, фахівців та організаторів змагань, а також основи планування, фінансування, матеріально-технічного забезпечення, організації і проведення навчально-тренувальних занять, зборів і змагань.

Література

1. Артемьев А. Замечания на тему автоспорта // АвтоМаг. – 2004. – №5. – С.14.
2. Богданов О.А., Цыганков Э.С. Основы мастерства: Азбука начинающего автоспортсмена. – М.: ДОСААФ, 1986. – 85 с.
3. Матвеев Л.П. Основы спортивной тренировки. – М.: Фізкультура и спорт, 1977. – 280 с.
4. Рибак О.Ю. Запобігання перевантаженням на організм спортсмена в автомобільному спорті // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2005. – Вип. 9. – Т.1. – С.153 – 164.
5. Сингуринди Э.Г. Авторалли. – М.: ДОСААФ, 1978. – 284 с.
6. Сингуринди Э.Г. Автомобильный спорт. – М.: ДОСААФ, 1982. – Ч.І. – 304 с.
7. Сингуринди Э.Г. Автомобильный спорт. – М.: ДОСААФ, 1982. – Ч.ІІ. – 384 с.
8. Цыганков Э.С. Высшая школа водительского мастерства: Учеб. для студ. вузов. – М.: ИКЦ “Академкнига”, 2002. – 358 с.
9. Про єдину спортивну класифікацію України з видів спорту, що не входять до програми Олімпійських ігор: Закон України // Офіційний сайт Мінсім'ямолодьспорту України. – Режим доступу: <http://www/kmu.gov.ua/sport/uk/publish> (09.11.06).